

Jacint Verdaguer i València

Rafael Roca
(Universitat de València)

Les dècades en què es desenvolupà la nostra Renaixença literària varen ser d'intensa relació humana i intel·lectual entre els escriptors catalans, balears i valencians; ja que, des d'un primer moment, els responsables d'aquell moviment cultural entengueren que si volien que la recuperació lingüística i literària que pretenien portar a terme fóra realment eficaç i completa havia de ser compartida, i abraçar la totalitat del territori lingüístic.

Una de les mostres més evidents de l'esperit d'intercanvi, cooperació interterritorial i germanor cultural que practicaren els protagonistes de la Renaixença valenciana està constituïda per l'estima i l'admiració que la gran majoria d'ells manifestaren per Jacint Verdaguer, al qual sentien ben pròxim, com a propi. Per la qual cosa aviat esdevingué el poeta català per qui demostraren —amb diferència— major afecte i simpatia. En conseqüència, l'estudi i el seguiment de les vastes relacions de Verdaguer amb València demanarien la redacció, no d'uns quants fulls, sinó d'un complet i voluminós estudi.

La primera notícia que els valencians degueren tenir de Verdaguer remet a la seua participació en els Jocs Florals de Barcelona de 1865, dels quals donà compte el diari *La Opinión* a través d'una extensa crònica reproduïda del *Diario de Barcelona*. Allí es podia llegir que un dels accèssits a l'Englantina d'Or i un dels premis extraordinaris havien sigut per a «D. Jacinto Verdaguer, vecino de una de las masías de Vich»; i que «los concurrentes saludaron con muestras de especial predilección [...] al modesto joven Sr. Verdaguer, con tanto mayor motivo en cuanto se presentó vistiendo su traje habitual de chaqueta y gorra catalana, y manifiesta tener apenas veinte años».¹

No és casual que, als valencians de l'època, la informació d'aquell debut literari i social els arribara a través d'un dels diaris que dirigí

1. «Juegos Florales de Barcelona». *La Opinión* (11-V-1865).

Teodor Llorente. Perquè, com tindrem ocasió de comprovar, des de 1865 i fins la defunció del «pagès vigatà», la llarga i conseqüent relació que vinculà Verdaguer a València estigué molt mediatitzada pels lligams intel·lectuals i l'amistat personal que mantingué amb Llorente, gran admirador i publicista seu.²

A banda, però, del que deia la crònica periodística, Llorente tingué notícia directa de la participació de Verdaguer en aquells Jocs Florals a través de Marià Aguiló, l'amic i mestre comú que durant els tres anys que treballà com a bibliotecari de la Universitat de València (1858-1861) exercí una intensa influència sobre dos jòvens poetes: Teodor Llorente i Vicent Venceslau Querol. Al respecte, el pare Josep Massot ha remarcat que entre els escriptors a qui Aguiló presentà al de Folgueroles «hi hauríem d'afegir un bon nombre dels futurs amics valencians de Verdaguer, atès que Aguiló fou un pont amb aquests intel·lectuals a causa del temps que va passar a València».³ Cosa que confirmen les paraules del propi Llorente, quan, a propòsit de la participació de Verdaguer en els Jocs Florals de Barcelona de 1865, afirmava:

No asistí yo a aquella escena conmovedora; pero al poco tiempo me la contaba embelesado y contentísimo mi querido amigo y maestro Mariano Aguiló.

El buenísimo Aguiló veía realizado su ideal en el encuentro de aquel trovador campesino. [...]

“¡Qué fortuna, me decía, encontrar un poeta, y un gran poeta, catalán por todos los cuatro costados, un catalán que es completamente ajeno a toda influencia castellana!

De todos nosotros, los que hemos aprendido el cultivo de las letras catalanas después de recibir la instrucción castellana, desconfío yo, porque temo que sea ficticia nuestra inspiración; pero, ¿cómo desconfiar de un poeta que ha comenzado a componer versos en catalán cuando no conocía ni hablaba otra lengua?”.⁴

2. Comproveu-ho a: ROCA, Rafael. *Teodor Llorente, líder de la Renaixença valenciana*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2007, p. 227-289.

3. MASSOT I MUNTANER, Josep. «Marià Aguiló, mentor i amic de Jacint Verdaguer». Dins: *Escriptors i erudits contemporanis. Sisena sèrie*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, p. 55.

4. VALENTINO. «Mosén Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (28-VII-1881). Una versió més reduïda d'aquesta anècdota ja havia sigut feta pública per Llorente dos anys abans, a l'article «Poesía catalana. *Idilis y cants místichs*,

Al cap de dotze mesos, en maig de 1866, els valencians tingueren novament notícies de Verdaguer amb motiu dels Jocs Florals de Barcelona,⁵ dels quals Llorente havia sigut nomenat mantenidor. Fou a través de les columnes de *Las Provincias*, el seu nou diari, fundat el 31 de gener d'aquell any, que també hi reproduí la crònica que n'havia publicat el *Diario de Barcelona*. Així, hom podia llegir que entre els guardonats s'hi trobava «D. Jacinto Verdaguer, joven cursante del Seminario Conciliar de Vich, a quien se premió el año pasado, pero que en el actual no estaba presente».⁶

Dos anys després, el seu nom tornà a fer-se present en *Las Provincias* a propòsit dels Jocs Florals de Barcelona de 1868. Des del punt de vista valencià, l'assistència de Verdaguer a aquella edició del certamen té una importància cabdal, ja que és del tot probable que assenyale la data en què per primera vegada entrà en contacte directe amb quatre poetes valencians, els quatre que hi assistiren: Teodor Llorente, Vicent Querol, Jacint Labaila —que formava part del consistori de mantenidors— i Rafael Ferrer i Bigné. Llorente donà detallada notícia d'aquelles festes a través de set extenses cròniques, en què assenyalava la presència d'«el joven trovador campesino, el *pagés* Jacinto Verdaguer, también laureado en anteriores Juegos, y que con su barretina representaba el pueblo trabajador en la democrática hermandad de la poesía».⁷

Les següents notícies que la premsa valenciana reporta de Verdaguer, sempre en l'àmbit dels Jocs Florals de Barcelona, remeten a les edicions de 1874 i 1877. Pel que fa als primers, hom advertia que els aplaudiments amb què el públic havia homenatjat els poetes

per Mossen Jacinto Verdaguer, ab un prólech de D. M. Milá y Fontanals. Barcelona», *Las Provincias* (5-X-1879): «Hará unos quince años nos decía el docto bibliotecario don Mariano Aguiló, rebosando en júbilo, que acababa de aparecer un poeta catalán, el más catalán que era posible encontrar. Ese poeta no tenía en su inspiración mezcla alguna de ageno idioma, ni de estraña cultura; era, para los catalanistas, el *desideratum*, el ideal; era un catalán que no sabía escribir en castellano».

5. Sobre la participació de Verdaguer en les diverses edicions d'aquests certàmens literaris, vegeu: VERDAGUER PAJEROLS, M. Àngels. *Verdaguer i els Jocs Florals de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2004.

6. «Juegos Florales en Barcelona». *Las Provincias* (9-V-1866).

7. Ll[LORENTE], T. «Juegos Florales». *Las Provincias* (7-V-1868).

llorejats «fueron mayores para el Sr. Verdaguer, que vestía traje de sacerdote y a quien los amantes de las letras catalanas recordaban haber visto algunos años antes ir a recoger el premio que ganó en los Juegos florales vistiendo la barretina y el traje de los mozos del llano de Vich». ⁸ I pel que fa als segons, que «todas las composiciones premiadas fueron saludadas con aplausos, pero los obtuvieron mayores, por su superior indisputable mérito, que apreció el público en seguida, los tres fragmentos del poema *L'Atlàntida*». ⁹

A propòsit d'aquesta obra, al volum de *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí* corresponent a 1878, Constantí Llobart, un dels grans amics i admiradors valencians de Verdaguer, ¹⁰ escrigué que *L'Atlàntida* «es un treball tal vegada d'els mes importants duts á efecte per nostre renaiximent»; i que «ha segut lo gran succés de la poética festa en la ciutat d'els comtes, mereixent son eminent autor lo Sr. Verdeguer los mes entusiastes elògis. ¡Salut, per nòstra part, al gran poeta!». ¹¹

Tanmateix, el primer periòdic valencià a detallar el contingut de *L'Atlàntida* fou *Las Provincias*, que el 22 de novembre de 1878 li dedicà una notable ressenya. En ella es llegia que es tractava d'una obra que, escrita «con superior inspiración y enlazando las primitivas tradiciones de nuestra patria, las fábulas poéticas de Platón y las glorias del descubrimiento de América, tiene, por otra parte, el gran mérito de revelar la copiosa riqueza de la lengua catalana, que conoce a fondo y maneja magistralmente su joven autor, el ilustrado sacerdote Sr. Verdaguer». I, a banda d'assenyalar que l'original català s'acompanyava d'una versió castellana deguda a Melcior de Palau, s'hi asseverava: «Recomendamos la presente edición de *La Atlántida* a todos los amantes de las letras lemosinas, que no son pocos en Valencia, aunque no tantos como en Cataluña». ¹²

8. «Los juegos florales en Barcelona». *Las Provincias* (10-V-1874).

9. «Juegos Florales de Barcelona». *Las Provincias* (9-V-1877).

10. Vegeu: CASACUBERTA, Josep Maria. «Constantí Llobart, admirador i traductor de Jacint Verdaguer». *Revista Valenciana de Filología*, tom 1, 2 (abril-juny de 1951), p. 139-150.

11. LLOMBART, C. «Revista de l'any passat». *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí corresponent al present any de 1878*, València, 1877, p. 15-16.

12. «Bibliografía. *La Atlántida*, poema catalán de Jacinto Verdaguer, presbítero». *Las Provincias* (22-XI-1878).

La premsa valenciana —*Las Provincias*, sobretot— dedicà una gran atenció a la pràctica totalitat dels llibres i poemaris que publicà Verdaguer, i a reproduir no poques composicions de l'il·lustre capellà. Així, cal apuntar que, molt probablement, la primera poesia verdagueiriana publicada a València fou «A una rosa mústiga», que aparegué al *Calendari Llemosí* corresponent a 1879.¹³ I que, en octubre d'aquell any, al llarg d'una ressenya que, per primera vegada, oferia dades biogràfiques de Verdaguer, Llorente anuncià l'aparició del volum *Idil·lis i cants místics*, que era qualificat com «un libro piadoso, casi un *devocionario*»; i el seu autor com «uno de los primeros entre los poetas catalanes», «una de las figuras más simpáticas y características de la Renaixensa».¹⁴

Així mateix, en referència a la discussió lingüística que mantenien els escriptors catalans sobre la conveniència de fer els plurals en «es» o en «as», s'hi afirmava:

Otra cualidad distintiva de sus versos es su armonía y dulzura. Suaviza Verdaguer el catalán de tal modo que desaparecen todas las asperezas con que tropieza al leer poesías en esa lengua quien no está muy acostumbrado a ella. Por esta condición, y por el uso que hace (siguiendo la escuela más castiza) de los plurales femeninos en e, contra los partidarios *del catalá que ara's parla*, que siguen la terminación en a, nuestro poeta ha de ser doblemente simpático a los valencianos: sus versos parecen nacidos en las márgenes floridas del Turia.¹⁵

Finalment, cal assenyalar també que fou aquest article el que provocà l'inici de la relació epistolar que mantingueren mossén Cinto i el director de *Las Provincias*, i que a hores d'ara està constituïda per vint-i-dues cartes: la més extensa mantinguda amb un valencià.

L'any 1880 permeté dues noves trobades entre Llorente i Verdaguer, que ja s'havien erigit en símbols i baluards de les respectives renaixences: la primera tingué lloc en abril, a propòsit del Mil·lenari de Montserrat; i la segona en maig, arran dels Jocs Florals de Barcelona, en què la glòria de proclamar Verdaguer Mestre en Gai Saber recaigué en un valencià: Teodor Llorente, que havia sigut convidat a presidir

13. «A una rosa mústiga». *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí corresponent al present any de 1879*, València, 1878, p. 69.

14. «Poesía catalana. *Idil·lis y cants místics*, per Mossen Jacinto Verdaguer, ab un prólech de D. M. Milá y Fontanals. Barcelona». *Las Provincias* (5-X-1879).

15. *Ibidem*.

el consistori de mantenidors. *Las Provincias* ho relatà de la següent manera: «El Sr. Llorente tomó por la mano al joven sacerdote, el ilustre autor de *L'Atlantida*; se adelantó hacia el centro del estrado, y dijo: “En nom del Consistori y pera gloria de les lletres catalanes, proclame *mestre en Gay Saber* á Mosen Jacinto Verdaguer”». ¹⁶

Set mesos després, en desembre de 1880, el diari de Llorente anuncià l'aparició de la *Llegenda de Montserrat*,¹⁷ circumstància que donà peu perquè el director s'adreçara al «pagès vigatà» preguntant-li «que admitiese el cargo de mantenedor de los *Jochs florals del Rat-Penat*, que esta sociedad desea conferirle». ¹⁸ I és que 1881 havia de ser l'any en què es produïra la visita de Verdaguer a terres valencianes. Una visita que s'allargà per nou dies, i que suposà un gran punt d'inflexió en les seues relacions amb València, que s'acresqueren notablement, ja que permeté que els escriptors valencians conegueren personalment Verdaguer, i que ell s'amerara del paisatge i l'ambient en què recorria la Renaixença valenciana. Tot i que, molt probablement, no era la primera vegada que trepitjava aquesta terra; ja que, segons explicà per carta a Jaume Collrell, durant el precipitat viatge que realitzà en desembre de 1874 de Barcelona a Cadis a bord del vaixell «Numancia», «de passada —escrigué— vatx estar a València y Malaga, que m tenen lo cor robat». ¹⁹

Verdaguer arribà a la Capital del Tùria el 22 de juliol de 1881 i s'instal·là a casa de Llorente. ²⁰ Durant les jornades prèvies al certamen fou acompanyat a visitar diversos indrets històrics, com ara el teatre

16. E. «Revista de Barcelona». *Las Provincias* (5-V-1880).

17. «Poesia catalana. *Llegenda de Montserrat*, per Mossén Jacinto Verdaguer, Pbre., Mestre en Gay Saber». *Las Provincias* (2-XII-1880).

18. Carta 245: *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. III. Barcelona: Barcino, 1971, p. 88.

19. Carta 61: *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. I. Barcelona: Barcino, 1959, p. 157.

20. «Ayer llegó a Valencia el inspirado poeta catalán Mosén Jacinto Verdaguer, uno de los mantenedores de los Juegos Florales del Rat-Penat. Se ha hospedado en casa de su compañero de consistorio, el director de *Las Provincias*». «Noticias locales». *Las Provincias* (23-VII-1881); «Tinguí lo gust de saludar personalment [a Verdaguer] lo dia de s'arribada a aquesta ciutat, en casa del Sr. D. Teodor Llorente, qu'es hont á estat hospedat». BODRIA, J. «Correspondència». *Lo Gay Saber* (15-VIII-1881), p. 181.

romà de Sagunt i el monestir de Santa Maria del Puig.²¹ A més de permetre unes majors i més fluïdes relacions literàries entre València i Catalunya, els responsables de Lo Rat Penat pretenien que la presència física dels màxims representants de la Renaixença catalana servira d'estímul i de reforç a la dèbil Renaixença valenciana, que únicament dos anys abans, en 1879, havia aconseguit engregar la convocatòria dels Jocs Florals; les primeres edicions dels quals, tot siga dit, varen estar en la corda fluixa. Per això a Verdaguer li fou ofert de pronunciar el parlament que pertocava als mantenidors, el mateix paper que l'any anterior hi havia acomplert amb tant de mèrit Víctor Balaguer. Però el de Folgueroles declinà acceptar-hi al·legant la seua ineptitud oratòria. Tanmateix, Josep Maria de Casacuberta i Joan Torrent i Fàbregas varen argüir com a possible motiu de la negativa «d'una banda, el seu escàs coneixement de la vida i la història valencianes [...]; i, d'altra, els maldecaps que li havien produït els Jocs Florals de Barcelona i el discret silenci que, en conseqüència, s'havia imposat».²²

La vespra de la celebració dels Jocs Florals, Llorente publicà una extensa semblança en què realitzava un detallat repàs biogràfic de Verdaguer.²³ I, curiosament, entre moltes altres coses, aquell article afirmava que, en la solució a l'«anèmia cerebral» que afectà Verdaguer durant la seua etapa com a vicari de Vinyoles d'Orís, hi exercí un paper fonamental un «poeta valencià». Dic curiosament perquè, des de Joan Güell ençà, la tradició biogràfica verdagueriana ha explicat que, a la tardor de 1874, un dels metges que visità el vicari sentencià que la curació de la malaltia passava pels viatges per mar. I que, a l'efecte, «hom féu gestions per entrar a la Tran[s]atlàntica, amb bon resultat, durant les quals fou de força eficàcia la intervenció del doctor Estalella, que era professor dels fills del marquès de Comillas».²⁴ És a dir, hi ha hagut unanimitat a declarar que fou per

21. «Noticias locales». *Las Provincias* (29-VII-1881); i LLORENTE FALCÓ, Teodor. «Records del temps vell. Mossèn Cinto, Mantenedor dels Jocs Florals de València». *D'Ací D'Allà*, 9 (10-IX-1918), p. 223. Aquest article fou reproduït pel setmanari *El Temps*, núm. 923, (19-25 febrer de 2002), p. 26-28.

22. Carta 263, nota 4: *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. III. Barcelona: Barcino, 1971, p. 125.

23. VALENTINO. «Mosén Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (28-VII-1881).

24. TORRENT I FÀBREGAS, Joan. *Jacint Verdaguer*. Barcelona: Barcino, 1952, p. 33.

mediació d'Antoni Estalella que Verdaguer «obtingué la colocació desitjada».²⁵

Tanmateix, i pel que fa a la manera com el poeta de Folgueroles entrà en contacte amb la naviliera d'Antonio López —posteriorment «Compañía Transatlántica»— i aconseguí el càrrec de capellà de vapor, Llorente hi assegurà que «un poeta valenciano, poeta inspiradísimo como Verdaguer, recomendole a los administradores de la empresa de vapores trasatlánticos de A. López y Compañía, y admitido como capellán a bordo del “Guipúzcoa” en 1876, salía del puerto de Cádiz, más muerto que vivo».²⁶ Tot i la inexactitud cronològica de la informació reportada per Llorente —ja que, com és conegut, Verdaguer no pujà al «Guipúzcoa» en 1876 sinó en gener de 1875, i després d'un primer viatge de Cadis a l'Havana que tingué lloc a bord de l'«Antonio López» entre el 30 de desembre de 1874 i mitjan gener de 1875—,²⁷ la dada no deixa de ser inquietant, perquè nega o si més no matisa la versió «oficial», que atribueix a Antoni Estalella i d'altres amics, com ara Alfons Bonay,²⁸ els contactes que permeteren al de Folgueroles, primer, l'aventura intercontinental; i, després, la llarga i intensa relació amb el Marqués. Per això hi cap preguntar-se: qui seria aquell «poeta valencià» que, segons la versió de Llorente, recomanà Verdaguer als responsables de l'empresa «A. López y Compañía»?

Una ullada a la nòmina de poetes valencians coetanis permet albirar que la persona a la qual, sense citar la identitat, s'hi referia Llorente no pot ser una altra que el ratpenatista Josep Aguirre i Matiol (1842 – 1920), consignatari de vaixells i comerciant de cítrics, membre de la tertúlia del diari *Las Provincias* i amic íntim del director. Aguirre era també el propietari de la simbòlica i famosa «Caseta blanca», una heretat ubicada al terme de Bétera en què molts dissabtes es reunien els membres del cercle literari valencià que s'agrupava al voltant de Llorente, i que adquirí el valor de sagrada per ser el lloc on en 1889 morí Querol.²⁹ Trobe que ha de ser Aguirre i Matiol

25. GÜELL, Joan. *Vida íntima de mossén Jacinto Verdaguer*. Barcelona, 1911, p. 56.

26. VALENTINO. «Mosén Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (28-VII-1881).

27. Carta 80, nota 9: *Epistolari de Jacint Verdaguer*, volum I. Barcelona: Barcino, 1989, p. 207.

28. SERRA I BOLDÚ, Valeri. *Biografía de mossén Jacinto Verdaguer*. Barcelona, 1924, p. 64-65.

29. AGUIRRE MATIOL, Josep. *Ecos de la Caseta Blanca*. València, [1915], p. 11.

l'al·ludit perquè la seua biografia indica que havia sigut, a València, l'«iniciador de la exportación de frutas y cebollas, especialmente para los mercados ingleses y norteamericanos, que luego alcanzó tan enorme impulso», i que, «representante de las principales compañías de navegación, fue también el iniciador de la importante empresa naviera, con don Ramón Ferrer y Matutano, de las líneas de vapores del Marqués de Campo, de cuya empresa no fue director porque se opuso a aceptar el cargo».³⁰ D'altra banda, que Aguirre professava el mateix o major afecte i admiració que els seus companys poetes per Verdaguer ho demostren, a bastament, algunes de les seues composicions líriques, en què no falten les referències directes i les mostres d'estima envers el primer dels poetes catalans.³¹

Així les coses, la identificació d'Aguirre i Matriol amb el «poeta valencià» que, sempre segons la versió de Llorente, recomanà Verdaguer als administradors de l'empresa de vapors «A. López y Compañía» cobra molta més credibilitat; i condueix a pensar que, a banda de les gestions d'Estalella, Bonay i d'altres, aquest valencià hi tingué una intervenció directa que de moment no m'és possible de detallar. Perquè, si bé és normal que —com m'han comentat Ricard Torrents i Josep Massot— hi haguera molta gent que desitjara ajudar el malalt i que, passats els anys, s'atribuïra determinats mèrits en relació a la vida d'una figura, també s'hi ha de tenir en compte que la indicació de Llorente al respecte no fou expressada després de mort el de Folgueroles, ni en la privacitat d'una epístola personal, ni en el marge d'un paper imprecís i inèdit. Fou una informació publicada sis anys i mig després de produir-se els fets a què al·ludeix i en el transcurs d'un article que, sens dubte, fou llegit pel propi Verdaguer; i que, per tant, podia esmenar o desmentir.³² De manera que, de ser certa l'afirmació de Llorente —i de moment no hi veig motius per a pensar que no ho siga—, caldrà concloure que la mediació d'un

30. *Almanaque «Las Provincias» para 1921*. València, 1920, p. 273.

31. AGUIRRE MATRIOL, Josep. *op. cit.*, p. 36 i 47.

32. I tanmateix no ho féu. De fet, la «primeria d'agost» de 1881 Verdaguer envià un exemplar de *Las Provincias* amb la seua semblança a Collell «perquè vejas l'afecte d'en Llorente». Un article que Josep Maria de Casacuberta i Joan Torrent i Fàbregas qualificaren com a «extens i elogiós treball sobre el poeta i la seva obra». Carta 270: *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. III. Barcelona: Barcino, 1971, p. 137-138.

valencià *també* fou decisiva en el desenvolupament de la biografia verdagueriana.

Per tal d'acostar encara més el poeta i la seua ideologia al públic valencià, l'endemà d'aparèixer la semblança, el 29 de juliol, *Las Provincias* reproduí el text íntegre del discurs «El rey don Jaume» que tres mesos abans el «pagès vigatà» havia pronunciat en el transcurs dels Jocs Florals de Barcelona.³³ Per la nit, Verdaguer formà part del consistori de mantenidors del certamen juntament amb Jacint Labaila, Ciril Amorós —que fou qui finalment prengué la paraula—, Joaquim Agrasot, Salvador Giner, Josep Maria Torres, que exercí de secretari, i Teodor Llorente, que realitzà les tasques de president. El diari *El Mercantil Valenciano* assegurà que «entre los individuos del consistorio llamaba la atención y atraía todas las miradas el autor de la *Atlántida*».³⁴ Com a signe de comunió, Verdaguer lluïa «al pecho, sobre la sotana», la insígnia d'or de Lo Rat Penat. Tots els qui hi intervingueren li dedicaren paraules d'elogi i d'agraïment,³⁵ i una vegada finalitzats els Jocs Florals la *Revista de Valencia* assegurà que, gràcies al seu pas per la capital del Túria, en el futur no tan sols hi comptaria amb admiradors, sinó amb amics, «pues es imposible conocerle y no amarle».

L'endemà, dia 30, «els socis de Lo Rat Penat i de l'Ateneu Científic obsequiaren amb un dinar, en la fonda de París, el poeta Verdaguer, i es brindà per la confraternitat dels poetes del renaixement i es llegiren poesies».³⁶ El de Folgueroles respongué a tant d'afalac amb la improvisació d'uns versets que resumien perfectament el sentiment de patriotisme i de germanor que durant la Renaixença s'alenava a València. Feien així:

33. «El rey don Jaume. Discurs de Mosén Jacinto Verdaguer, llegit en la festa dels Jochs Florals de Barcelona en la nit del 1er. de Maig de 1881». *Las Provincias* (29-VII-1881).

34. «Jochs florals de 1881». *El Mercantil Valenciano* (30-VII-1881).

35. «Juegos Florales del Rat Penat». *Las Provincias* (30-VII-1881).

36. LLORENTE FALCÓ, Teodor. *loc. cit.*, p. 224; segons la narració de Josep Bodria, «al endemà, dissapte, se reuniren en la Fonda de Paris, los poetes flore-jats y altres sócis de Lo Rat-Penat, hont obsequiaren al Sr. Verdaguer, que surtí per la tarde, ab molt de sentiment dels que no tinguérem l'honor de donar-li la mes coral despedida». BODRIA, J. «Correspondència». *Lo Gay Saber* (15-VIII-1881), p. 181.

Fills d'Ausias March, jo brindo á sa memoria;
 pel rey Don Jaume y Sant Vicent Ferrer;
 vostra gloria, germans, es nostra gloria,
 ipatrimoni immortal del mon sanser!³⁷

Per la vesprada Verdaguer emprengué el viatge de retorn a casa. I quan encara no feia ni vint-i-quatre hores que hi havia arribat, ja escrivia al seu amic Llorente per a comunicar-li que acabava, deia,

d'arribar felismen á Barcelona, y com si'l cor se m'hagués quedat á Valencia encara'm sembla sentir lo dols y bellament accentuat llenguatge de Vostes, véurels de un á un davant mos ulls, explayar ma vista per eixa verda planura que, com la blavosa de la mar, sembla no tenir fitas, y sentir la dolsa estreta d'eixes "llogasses de flors" ab que, segons la hermosa imatge d'Amorós, lo Micalet cativa á sos peus als valencians y als que tenen, com jo, la ditxa de visitar tan bell pais.³⁸

L'estada de Verdaguer a València l'uní en cor i en esperit a molts dels seus habitants. Cosa que evidencien, d'una banda, la gran quantitat de cartes que, amb posterioritat, intercanvià amb més d'una dotzena d'escriptors nostrats, com ara Llorente, Llombart, Josep Vives Ciscar, Josep Bodria, Jacint Labaila, Roc Chabàs, Antoni Palanca, Antoni Chabret i Ramon Andrés Cabrelles; i de l'altra, l'estima amb què en avant es mirà tot el que d'ací procedia. Amb els Llorente, posem per cas, havia establert llaços d'afectivitat; i per això, a partir d'aleshores, a totes les seues epístoles inclogué salutacions per als membres de la família: per a l'«aixerida Josefina», la més menuda de la casa, i per als pares i el fill major de Llorente, el «simpatich Pasqualet»,³⁹ malalt d'epilèpsia.

D'altra banda, en octubre de 1881 Verdaguer ostentà la representació dels poetes valencians en el romiatge a la Mare de Déu de Montserrat, i desfilà amb «lo blandó que duya l'escut de Valencia».⁴⁰ Set mesos després, en maig de 1882, ell i una bona colla de catalans vinculats a la revista *La Renaixensa* sojornaren durant cinc dies amb

37. «Crónica mensual». *Revista de Valencia*, 1 d'agost de 1881, p. 485.

38. Carta 81: *Epistolari Llorente*, vol. I. Barcelona, 1928, p. 75.

39. *Ibidem*.

40. Carta 276: *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. III. Barcelona: Barcino, 1971, p. 153.

una quinzena de ratpenatistes, amb els quals practicaren una intensa visita als monestirs cistercencs de Poblet i Santes Creus i a les ciutats de Valls i Tarragona.⁴¹ I a finals de 1883, en una de les seues anades a Madrid, el «pagès vigatà» realitzà una visita sorpresa a Querol que, probablement, amb el pas dels anys degué repetir-se diverses vegades.⁴² Amb motiu dels Jocs Florals de Lo Rat Penat de 1881, Querol, que feia anys que vivia a Madrid, havia escrit de Verdaguer: «Confío que Valencia sabrá hacer los honores debidos al primer poeta del renacimiento catalán: Atenas no debe olvidar que alberga por breves días á Homero. Mucho siento no encontrarme entre vosotros para ayudarlos á festejarle».⁴³

En 1883 Verdaguer tornà a ocupar les columnes de la premsa valenciana amb motiu de la publicació de l'«Oda a Barcelona», que fou reproduïda a *Las Provincias* i al *Calendari Llemosí*.⁴⁴ Al diari de Llorente aparegué el 20 de juny, i hom hi assegurava que «todos los amantes de la poesía en Valencia leerán con gusto esta magnífica oda».⁴⁵ Pocs dies després, Llorente viatjà a Barcelona per veure com avançava l'estàtua de Jaume I que, amb motiu del sisé centenari de la mort del Conqueridor, havia sigut encarregada a l'escultor Agapit Vallmitjana. I aprofità el desplaçament per a visitar Verdaguer: «Encontrelo como siempre —relatà—, en su modesta casita de la calle de la Canuda, allá en el centro de la antigua Barcelona. [...] En su cuartito de estudiante, atestado de libros, en el que sólo ve un *pam de cel*, como él dice, forcé su modestia a que me leyese largos trozos

41. Vegeu el meu treball: *La Renaixença i la Ruta del Cister. L'aplec de catalans, mallorquins i valencians a Poblet, Santes Creus, Valls i Tarragona* (1882). Valls: Cossetània, 2008.

42. Carta 129: *Epistolari Llorente*, vol. I. Barcelona, 1928, p. 117-118. Sembla que durant la dècada dels anys vuitanta degué ser prou habitual que Verdaguer, quan anava a Madrid, visitara Querol. Així es dedueix de la carta que el periodista valencià Joan Esteve i Reig envià a Verdaguer el 29 de desembre de 1887. Vegeu: Carta 669: *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. VI. Barcelona: Barcino, 1981, p. 122. Sobre la relació entre tots dos poetes, vegeu: CALVERAS, J., S.J. «Verdaguer i Querol». *Cultura Valenciana*, any III, quadern II, València, 1928, p. 53.

43. Carta 80: *Epistolari Llorente*, vol. I. Barcelona, 1928, p. 74.

44. «Oda á Barcelona». *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí corresponent al present any 1884*, València, 1883, p. 17-24.

45. «Oda a Barcelona», de mossén Jacinto Verdaguer. Premiada en la XXV festa dels Jochs Florals». *Las Provincias* (20-VI-1883).

de su *Canigó*».⁴⁶ I és que Llorente sabia que, en l'anada que els dies 17 i 18 de juny els poetes catalans havien fet a Banyuls, mossén Cinto hi havia llegit diversos fragments del futur *Canigó*; i per això estava tan delerós de conèixer-los ell també.

Signe, així mateix, de la fama i el renom que a partir de 1881 anà adquirint l'obra de Verdaguer a València són les diverses notícies i poesies seues que aparegueren a *Lo Rat-Penat. Periódich Lliterari Quincenal*, fundat i dirigit per Llobart,⁴⁷ que en febrer i abril de 1885 publicà, respectivament, les composicions «La mort del rossinyol» i «La cegueta».⁴⁸

L'edició dels Jocs Florals de Barcelona de 1885 comptà amb la presència de quatre valencians: Querol, que els presidí, Llorente, Enric Gaspar i Ramon Ferrer i Matutano, que contactaren així amb «la flor y nata de la *renaixensa*»,⁴⁹ segons que afirmà *Las Provincias*. Una trobada que encara continuà l'endemà del certamen, el dia 4 de maig, en què, tal com explicà el pare Massot durant les I Jornades d'Intercanvi Cultural celebrades en 2006 a Mallorca, «Verdaguer formà part del grup d'una vintena d'escriptors catalans, valencians —Vicent Venceslau Querol i Teodor Llorente— i mallorquins —Marià Aguiló i Ramon Picó i Campamar— que feren una excursió literariopatriòtica a Sant Miquel del Fai».⁵⁰

Alguns dels moments més significatius i intensos de la sòlida relació que en aquells moments unia Verdaguer i els poetes valencians es produïren entre finals de 1885 i principis de 1886, i varen estar motivats per la publicació de *Canigó*. El 16 de desembre una nota apareguda a *Las Provincias* assegurava que «el poema en que trabajaba hace algunos años el ilustre autor de *La Atlántida*, el

46. VALENTINO. «Desde Barcelona». *Las Provincias* (6-VII-1883).

47. Existeix edició facsímil d'aquesta publicació, encapçalada per un estudi de Ricard BLASCO. *Constantí Llobart i «Lo Rat Penat»*. València: Diputació de València, 1985.

48. Es tracta de: «La mort del rossinyol». *Lo Rat-Penat. Periódich Lliterari Quincenal*, 5, València (15-II-1885), p. 36; i «La cegueta». *Lo Rat-Penat. Periódich Lliterari Quincenal*, 8, València (15-IV-1885), p. 61.

49. X. «Juegos Florales de Barcelona». *Las Provincias* (5-V-1885).

50. MASSOT I MUNTANER, Josep. «Jacint Verdaguer i Mallorca». Dins: *Escriptors i erudits contemporanis. Sisena sèrie*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, p. 69.

modesto cuanto inspirado poeta mosén Jacinto Verdaguer, está ya en prensa».⁵¹ I el 22 d'aquell mes Llorente escrivia al de Folgueroles demanant-li que li enviara «un dels primers eixemplars que estiguen aviats».⁵² Cosa que, si no havia fet ja, Verdaguer degué fer de manera immediata, ja que el 31 de desembre de 1885 Valentino —el pseudònim predilecte de Llorente— publicà a *Las Provincias* el primer dels sis articles en què dividí el seu llarg comentari de l'obra.⁵³ En aquest sentit, sembla oportú assenyalar que, ben probablement, la primera de les moltes ressenyes que provocà *Canigó* fou redactada i publicada a València. Una de les primeres i segurament també una de les més extenses i detallades. Valentino finalitzà l'últim d'aquests articles felicitant Verdaguer, i afirmant que ho feia

no sólo en nombre propio y de Las Provincias, sino tomando la representación de todos los amantes y cultivadores de las letras en Valencia. Todos admiran a mosén Jacinto, y a más de admirarle, le quieren cuantos han tenido ocasión de saber que tan gran poeta es el hombre más modesto, ingenuo y sencillo que echó Dios al mundo.

Això, però, no fou tot. La lectura de la «Llegenda pirenaica del temps de la Reconquesta» degué resultar tan fascinant per als escriptors d'aquesta banda de l'Ebre que, a més dels articles apareguts a *Las Provincias*, en els dies posteriors a la publicació de *Canigó* Verdaguer rebé cartes de felicitació de, si més no, sis valencians: entre el 13 i el 30 de gener, les de Labaila, Llombart, Josep Arroyo i Almela, Josep Escrig d'Oloriz i Llorente; i, en data desconeguda, la de Querol.⁵⁴ A més de felicitar-lo, Llombart li expressava la voluntat de traduir l'obra al castellà, i li comunicava l'acord que Lo

51. «La literatura catalana». *Las Provincias* (16-XII-1885).

52. Carta 497: *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. V. Barcelona: Barcino, 1977, p. 71.

53. VALENTINO. «Literatura catalana. *Canigó*. *Llegenda pirenaica del temps de la Reconquesta*, per mossén Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (31-XII-1885, i 1, 5, 9, 15 i 17-I-1886). Trobareu reproduïda aquesta llarga ressenya al meu treball «Teodor Llorente i *Canigó*». *Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 17 (2009), en premsa.

54. Fou fragmentàriament reproduïda a: «Excel·lent idea». *La Veu del Montserrat* (1-V-1886), p. 138. Vegeu: Carta 529, nota 5: *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. V. Barcelona: Barcino, 1977, p. 118-119.

Rat Penat havia pres «de celebrar una velada en honor vostre».⁵⁵ Una notícia que Llorente també li transmetia per carta tres dies després, el 30 de gener, la jornada en què l'havia fet pública a *Las Provincias*.⁵⁶

La vetlada d'homenatge a Verdaguer, en principi prevista per al dia 7,⁵⁷ tingué lloc el 12 febrer de 1886. A la crònica que l'endemà publicà *Las Provincias* s'anunciava que «Valencia [...] rindió anoche justísimo tributo al eminente poeta catalán, autor de *La Atlántida* y del *Canigó*, estrechando de esta manera los lazos fraternales que unen a los partidarios de la renaixensa, en la orilla del Turia y la del Llobregat»; i que l'acte, presidit per un «retrato de Verdaguer», havia sigut encapçalat pel governador provincial, Pere Antoni Torres.

L'aleshores president de Lo Rat Penat, Fèlix Pizcueta, féu «entusiasta elogio del poeta Verdaguer, considerándolo como el más eminente que existe hoy en España, y quizás fuera de ella, y se congratuló de que Valencia y Cataluña brillen tanto en las letras, las ciencias y las artes, figurando en todos los ramos al frente de la cultura española». Posteriorment varen ser llegits fragments del *Canigó*, i «poesías en honor del vate catalán» escrites expressament per a l'ocasió, deu en total: «De la señorita Magdalena García Bravo, la señora doña Manuela Inés Rausell, y los señores Llorente, Labaila, Arroyo y Almela, Lombart, Palanca, Martí (D. Juan de la Cruz), Algarra y Barber».⁵⁸

Actualment coneixem quatre d'aquestes composicions, que el lector trobarà reproduïdes en un altre article d'aquest mateix

55. Carta 526: *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. v. Barcelona: Barcino, 1977, p. 114.

56. Carta 530: *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. v. Barcelona: Barcino, 1977, p. 120.

57. «Digimos que Lo Rat-Penat preparaba una velada literaria en honor de Mosén Jacinto Verdaguer, como justo tributo al inspirado cantor de *Canigó*. La velada se celebrará mañana por la noche, y a la misma están invitados los que en Valencia cultivan la letras patrias». *Las Provincias* (6-11-1886).

58. «Lo Rat Penat. Velada en honor de mossén Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (13-11-1886).

volum: les de Magdalena Garcia Bravo,⁵⁹ Llorente,⁶⁰ Llobart⁶¹ i Labaila.⁶² Pel que fa a la poesia de Llorente, cal dir que era la primera de les tres que li dedicaria; i pel que fa a la de la jove poetessa Garcia Bravo, que aleshores comptava vint-i-tres anys, sembla que degué satisfer notablement Verdaguer, que com a agraïment li envià un exemplar de *Canigó* i una carta en vers que, dissortadament, no recull el seu epistolari. Així es dedueix del comentari que, cinc anys després de l'homenatge verdaguerià, en anunciar la prematura mort de Magdalena, fou publicat a l'*Almanaque «Las Provincias»*:

Todas sus poesías estaban inspiradas por sentimientos tiernos, morales o religiosos, propios de un corazón sensible y cristiano. Estas prendas le valieron las simpatías de los escritores más eminentes de Valencia y de fuera de esta ciudad, que le prodigaron sus manifestaciones de simpatía, entre las cuales es de notar la preciosa carta en verso catalán que le dirigió Mosén Jacinto Verdaguer, enviándole su poema *Canigó*.⁶³

Acabada la lectura poètica, la sessió continuà amb la interpretació de diverses peces musicals; i finalitzà amb un parlament en què el governador de València, d'origen tarragoní, expressà la gran satisfacció que li havien provocat «los elogios tributados al insigne Verdaguer y a Cataluña, y la estrecha hermandad entre ésta y

59. «Al inspirat autor de *l'Atlántida*. Poesia llegida en la sessió que “Lo Rat Penat” dedicà al eminent fill de Catalunya». *La Veu del Montserrat* (27-II-1886), p. 69-70. Casacuberta i Torrent i Fàbregas — *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. V, carta 530, nota 3, p. 121 — no s'adonaren que aquesta composició constava de dues parts (la poesia pròpiament dita i una «Lletra d'endressa»), i per això deduíren que la primera era «anònima». La consulta del llibre *Poesías de la señorita doña Magdalena García Bravo*, València, 1894, p. 87-88, posa de manifest l'errada.

60. «Á mossen Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (13-II-1886); *La Veu del Montserrat* (20-II-1886), p. 63; i *Almanaque «Las Provincias» para 1887*, València, 1886, p. 51.

61. «A Mossen Jacinto Verdaguer. Poesia llegida en la sessió que Lo Rat Penat de València dedicà al eminent fill de Catalunya». *La Veu del Montserrat* (6-III-1886), p. 77; i *Almanaque «Las Provincias» para 1888*. València, 1887, p. 135-137. Reproduïda a LLOMBART, Constantí. *Poesies valencianes*. A cura de Rafael ROCA. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2006, p. 373-376.

62. «Á mossen Jacinto Verdaguer. Al donar á la estampa el poema *Canigó*». *Almanaque «Las Provincias» para 1891*, València, 1890, p. 93.

63. *Almanaque «Las Provincias» para 1892*, València, 1891, p. 342.

València», i s'oferi a trasladar «hoy de nuevo a Barcelona la prenda de aquella unión fraternal, comunicando al autor del *Canigó* los aplausos y plácemes de Valencia».⁶⁴

Amb això i amb tot, setze dies després de la vetlada, «un grup de socis» de Lo Rat Penat adreçà una carta a Verdaguer en la qual es donava notícia dels actes que havien tingut lloc en la «sesió apolo-gètica dedicada á V.».⁶⁵ La missiva destacava que «may, dende que la Societat existeix, lo tribut ha segut mes digne ni mes mereixent»; i que «Lo Rat-Penat vol fer públich lo testimoni de respecte y admiració que V. li mereix, y al efecte, tots los sócis, dende'l mes gran al mes giquet, firmen esta carta, breu espresió de sos sentiments de carinyo á V. qui en la llengua dels nostres avis ha sabut fer verdadera poesia espanyola». L'epístola, subscrita per «57 firmes», posava el colofó d'or al homenatge més «digne» i «mereixent» que el ratpenatisme mai no haguera organitzat.

La fascinació que els escriptors valencians sentiren per *Canigó* provocà, indirectament, una nova fricció en les ja tenses relacions que des d'un parell d'anys abans, si més no, mantenien Llorente i Llombart. Perquè, des d'un primer moment, tots dos manifestaren la voluntat de traduir-lo al castellà; voluntat que, com sabem, Llombart comunicà ben ràpidament, el 27 de gener de 1886, a Verdaguer.⁶⁶ El de Folgueroles veié l'empresa amb bons ulls, i el 9 de febrer *Las Provincias* anuncià que l'autor català havia autoritzat Llombart a traduir *Canigó*.⁶⁷

64. «Lo Rat Penat. Velada en honor de mossén Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (13-II-1886).

65. Amb el títol «Missatge del "Rat-Penat" de Valencia á Mossen Jacinto Verdaguer», fou publicada a *La Veu del Montserrat* (24-VII-1886), p. 234, prece-dida del següent comentari: «De retorn de son viatge á Terra-Santa, ha trobat nostre amich y poeta la següent missiva, que certament es un dels homenatges mes honrosos que se li han dirigit. Ab gust lo publicam no sols per la gloria que's tributa al poeta, sino també per l'honor que'n redunda á la Societat Valenciana, que manté viu lo caliuet del amor á la patria literatura». Posteriorment, ha sigut reproduïda a l'*Epistolari de Jacint Verdaguer*, carta 538, vol. V, Barcelona: Barcino, 1977, p. 131; i més recentment al setmanari *El Temps*, núm. 923 (19-25 febrer 2002), p. 28.

66. Carta 526: *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. V. Barcelona: Barcino, 1977, p. 113-114; i CASACUBERTA, Josep Maria. *loc. cit.*, p. 141.

67. *Las Provincias* (9-II-1886). Els editors de l'*Epistolari de Jacint Verdaguer* ja varen escriure que «La Veu del Montserrat» de 13 de febrer, reproduint una nota

Amb tot, sembla ser que Llorente també li havia manifestat les seues intencions d'encarregar-se'n, i que Verdaguer oblidà comentar-li el compromís adquirit amb Llombart, segurament perquè marxà a Terra Santa. Siga com siga, l'assumpte degué irritar Llorente, ja que un any després, el 7 de febrer de 1887, Verdaguer se li adreçava per carta en els següents termes: «V. sabrà que en Llombart está acabant la traducció en vers de mon *Canigó*. Fou lo primer que m'ho demanà; jo'n volia parlar ab V., mes mon viatge a Terra Santa me'n distragué y li doní autorisació. Sa traducció no es pas com les de V.; mes, alabat sia Deu, tampoch mes obres ne son mereixedores». ⁶⁸

D'altra banda, Llombart suggerí a Verdaguer que, com a pròleg a la traducció de *Canigó*, hi figuraren els sis articles que havia publicat el director de *Las Provincias*. Però Llorente, per diferències amb Llombart, o potser dolgut per no haver sigut designat ell com a traductor, es negà en un primer moment a acceptar-hi. ⁶⁹ Verdaguer assegurava ignorar els motius que allunyaven Llorente del traductor, i per això li deia: «obre ab tota llibertat, puig mes que'l *Canigó* y totes mes obres f[e]tes ó per fer, estimo la seva amistat». ⁷⁰

Encara que diversos entrebancs impossibilitaren que la traducció de Llombart vera la llum pública, i «la glòria de publicar per primer cop una versió castellana del *Canigó* correspongué al comte de Cedillo», ⁷¹ tot indica que, finalment, Llorente sí que havia accedit a incloure els seus articles com a pròleg de la versió llombartiana. ⁷²

de "Las Provincias", deia que Llombart havia estat autoritzat a traduir *Canigó* pel seu autor»; i que «el mes de març, "Las Provincias" en publicà la traducció del cant III, *El hechizo*; en el retall del diari conservat a la Biblioteca de Catalunya, només amb la indicació del mes, hi són esmenades les errades d'impremta», carta 526: *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. V. Barcelona: Barcino, 1977, p. 115. Cant que, tanmateix, no he sigut capaç de localitzar a la col·lecció de *Las Provincias*.

68. Carta 205: *Epistolari Llorente*, vol. I. Barcelona, 1928, p. 188.

69. Aquella mateixa carta continuava així: «Lo que m dol es que Llombart no estiga be ab V., lo que ns priva del plaer de veure reproduhits davant de la obra castellana, com á prólech, los sis magnífichs articles publicats en *Las Provincias*. Llombart m ha escrit per segona vegada que li demane á V., com per iniciativa meva, dientme y tot, que li n parlará també l editor D. Pascual Aguilar». Ibídem, p. 188-189.

70. Ibídem, p. 189.

71. CASACUBERTA, Josep Maria. *loc. cit.*, p. 145.

72. Entre els originals de la traducció conservats a l'arxiu de Ramon Andrés

De fet, en març de 1890 Llobart escrivia a Verdaguer queixant-se que el director de *Las Provincias* «no ha dispòst encara son prolech», i comunicant-li que tenia enllestits «ja fa temps los tres actes de que consta»⁷³ la versió dramàtica de *Canigó* que estava preparant juntament amb el compositor català Claudi Martínez Imbert.⁷⁴ Al respecte, hi assegurava que només calia «que dit senyor m'indique les modificacions qu'en ells tinguen que ferse pera compòndrer millor la música».⁷⁵ Amb tot, «sembla que aquesta composició musical tampoc no arribá a estrenar-se».⁷⁶

A propòsit de la traducció castellana de les obres de Verdaguer, cal dir que, a més de Llorente, que elaborà versions dels poemes «L'arpa» i «Les barres de sang»⁷⁷ (*Pàtria*), i de l'alcoià Josep Abad, que traduí «La Verge dels Dolors»⁷⁸ (*Idil·lis i cants místics*), un fragment de la «Impressió de las llagues de Sant Francesc»⁷⁹ i «Mort de Sant Francesc»⁸⁰ (*Sant Francesc*), han sigut tres els escriptors valencians que s'han ocupat de traduir poemaris verdaguerians. Es

Cabrelles, Josep Maria de Casacuberta pogué llegir en la portada: «Canigó. *Leyenda pirenaica del tiempo de la reconquista. Original de Mosén Jacinto Verdaguer. Traducida en verso castellano por Constantino Llobart, precedida del retrato y biografía del autor, y de un Prólogo además de D. Teodoro Llorente. Valencia 1888*». Ibídem, p. 146; a més, a l'Arxiu biblioteca Llorente es conserva una carpeta buida que degué contenir l'original de la traducció de l'obra verdagueriana, ja que s'hi pot llegir: «Canigó (De mi propiedad). Año 1887». He tingut accés a aquesta informació gràcies a l'amabilitat de Joan Teodor Corbín Llorente.

73. Carta 796: *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. VII. Barcelona: Barcino, 1983, p. 114.

74. «En quant á l'obra dramática basada en vostre indicat poema, á las horas presents lo mestre Martinez Imbert probablemente estará posant ja en música lo primer dels tres actes de que consta. Acas dit senyor tinga que molestar vostra atenció fentvos alguna consulta. Per ma part no tardaré molt en enviarli á eixa los dos restants actes», carta 670: *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. VI. Barcelona: Barcino, 1981, p. 123.

75. Carta 796: *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. VII. Barcelona: Barcino, 1983, p. 115.

76. Ibídem, nota 6, p. 116.

77. LLORENTE, Teodoro. *Leyendas de oro. Segunda serie*. València, 1908, p. 39-42 i 155-158.

78. «Un traductor de Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (17-II-1899).

79. Ibídem.

80. «"Muerte de San Francisco" (De Mosén Jacinto Verdaguer). Traducción de J. Abad». *Almanaque «Las Provincias» para 1902*, València, 1901, p. 441-442.

tracta de: Constantí Llombart (1848 – 1893), que a més de *Canigó* traduí el *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa* (València, 1892) i diversos fragments del volum *Excursions i viatges*; Francesc Badenes Dalmau (1859 – 1918), que traduí *Idil·lis i cants místics* (Barcelona, 1908), *Sant Francesc* (Barcelona, 1909) i *Excursions i viatges*; i Lluís Guarner (1902 – 1986), el més eminent verdaguerista que hagen donat mai les terres valencianes, que a més de publicar versions castellanes dels llibres *Idil·lis i cants místics* (Salamanca, 1965), *Sant Francesc* i *Flors del calvari* (Madrid, 1936), aconseguí enllestir nou antologies verdaguerianes.⁸¹ Tota la intensa i encomiable activitat traductora que al llarg del temps realitzaren aquests valencians portà Josep Maria de Casacuberta a afirmar que «si considerem aquesta contribució valenciana a la difusió del coneixement de la producció de Verdaguer, veurem que tan sols pot ser-li comparada la dels escriptors del Rosselló —sobretot Justí Pepratx i Josep Tolrà de Bordas— amb llurs traduccions verdaguerianes en llengua francesa».⁸²

L'octubre de 1888, arran de l'Exposició Universal, Llorente viatjà a Barcelona i contactà novament amb Verdaguer. Era la huitena vegada que tots dos poetes es trobaven personalment, i l'encontre tingué lloc a propòsit d'una reunió de la Lliga de Catalunya.⁸³ Pocs mesos abans, el 4 de maig, el valencià havia publicat una ressenya del poemari *Lo somni de Sant Joan*,⁸⁴ quinze dies després, el 24 d'octubre, reproduí l'himne que mossén Cinto havia compost «para cantar a la

81. Es tracta de: *Las mejores poesías* (Barcelona, 1925), *Sus mejores versos* (Madrid, 1928), *Poesías líricas* (París, 1928), *Antología lírica* (Madrid, 1929), *Antología lírica* (Barcelona, 1930), *Poesías líricas i Poesías épicas*, totes dues publicades a Madrid en 1930, *Antología poética* (Madrid, 1944) i *Antología de su lírica* (Madrid, 1974). Sobre les traduccions de Lluís Guarner, vegeu: MILLÓN, Joan Antoni. «Jacint Verdaguer en l'obra de Lluís Guarner». *Anuari Verdaguer* 2002. Vic: Eumo Editorial, 2003, p. 551-567. D'altra banda, segons que han afirmat PINYOL, Ramon; QUER, Pere. «Les traduccions al castellà de les obres de Verdaguer. Una aproximació». *Anuari Verdaguer* 2002, p. 375, el volum *Poesías escogidas*, que havia de veure la llum a Madrid, a l'Editorial Hernando, «no arribà a sortir mai».

82. CASACUBERTA, Josep Maria. *loc. cit.*, p. 150.

83. VALENTINO. «Desde Barcelona». *Las Provincias* (9-X-1888).

84. VALENTINO. «Literatura catalana. *Lo somni de Sant Joan, llegendes del Sagrat Cor de Jesús*, per Mosén Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (4-V-1888).

Virgen de la Merced en las fiestas solemnísimas de la Coronación»,⁸⁵ i el 27 d'aquell mateix mes una altra ressenya sobre *Pàtria*. Amb la qual cosa Llorente s'acreditava com el major divulgador valencià, amb diferència, de l'obra verdagueriana. El comentari de *Pàtria*, que incloïa la reproducció de les composicions «Les barres de sanch» i «La puntayre», començava d'una manera que no degué passar desapercebuda en els cercles literaris de Madrid. Deia així:

La aparición de un libro de Mossén Jacinto Verdaguer es siempre un acontecimiento para los amantes de la poesía, sobre todo para los que no necesitamos ver en una producción literaria la estampilla del centralismo madrileño a fin de apreciar su mérito. Pese a los enemigos intransigentes de las literaturas regionales —que ya van siendo pocos—, la catalana vuela tan alto que en algunos géneros se remonta hoy más que la castellana; y en este, nobilísimo y perpetuo, del metro y de la rima, no teme hoy que se oponga nombre alguno al del autor insigne de *La Atlántida* y el *Canigó*.⁸⁶

Gràcies a una carta inèdita conservada a l'Arxiu biblioteca Llorente sabem que a principis de 1889 el director de *Las Provincias* pensava que el projectat monument a Jaume I podria inaugurar-se durant la Fira de Juliol d'aquell any, i que, per a celebrar-ho, seria bo d'organitzar-hi una festa literària. Així li ho manifestava a Querol: «Yo me encargaría de su dirección, si contase con dos poetas: contigo y con Mossén Jacinto. Como éste es más fácil, me dirijo primero a ti. [...] Espero tu contestación para dirigirme a Verdaguer».⁸⁷ Però, finalment, la inauguració de l'estàtua del Conqueridor es demorà encara dos anys, i l'anunciada festa no degué passar de projecte.

Seguint amb la seua particular empresa de donar a conèixer l'obra de Verdaguer, en juny de 1889 *Las Provincias* publicà una ressenya de Francesc Miquel i Badia sobre el *Dietari d'un pelegrí a*

85. «Himno a la Virgen de la Merced». *Las Provincias* (24-X-1888).

86. VALENTINO. «Literatura catalana. *Pàtria*, poesies de Mossén Jacinto Verdaguer, ab un pròlech de Mosén Jaume Collell. Barcelona, 1888». *Las Provincias* (27-X-1888). Aquesta ressenya ha sigut reproduïda a: PINYOL I TORRENTS, Ramon. «La recepció crítica coetània de *Pàtria* (1888)». *Anuari Verdaguer 1997-2001*, Vic: Eumo Editorial, 2002, p. 189-194.

87. Carta inèdita conservada a l'Arxiu biblioteca Llorente.

Terra Santa.⁸⁸ Anteriorment, com a mostra de la bona amistat que existia entre tots dos poetes, i com a record del viatge que hi havia realitzat el 1886, Verdaguer portà de Terra Santa per a Llorente una petita creu de fusta que el valencià li agraià profundament mitjançant el poema «La creueta de mossén Jacinto».

Durant la convocatòria dels Jocs Florals de València de 1889 Joaquim Martínez Imbert oferí un premi al millor «Canto al ilustre poeta catalán Mosén Jacinto Verdaguer», que guanyaren dos valencians: Ramon Andrés Cabrelles, que obtingué el primer premi amb la poesia «A Verdaguer»,⁸⁹ i Joan Baptista Pastor i Aicart, que fou guardonat amb un accèssit per la composició «A Mosén Jacinto Verdaguer. Cant».⁹⁰ D'altra banda, una nota publicada a *Las Provincias* el 24 de desembre de 1889 informava de la lectura que s'havia fet a la seu de la Lliga de Catalunya d'una col·lecció de versos de Verdaguer titulada *Jesús infant: Nazareth*.⁹¹

Fins a tal punt era gran l'estima i l'admiració que, a inicis de la dècada dels anys 90, els escriptors valencians sentien per Verdaguer que en 1892 Vicent Blasco Ibáñez, aleshores fervent ratpenatista, el situava al capdavant de tots els literats «regionals». D'aquesta manera, en el pròleg que redactà per a la versió castellana que del llibre de poesia *Aires de mi tierra*, del gallec Manuel Curros Enríquez, havia realitzat Llombart, qualificava de transcendental «la resurrección de los antiguos dialectos»; i assegurava: «no creemos necesario pararnos a discutir con los que combaten las literaturas regionales que tienen lengua propia. [...] Aunque no existieran razones para defender y justificar las literaturas regionales, bastaría para que fuesen respetadas el haber producido en Cataluña un Jacinto Verdaguer y en Galicia un Curros Enríquez».⁹²

88. MIQUEL Y BADÍA, F. «La Tierra Santa. *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa*, por D. Jacinto Verdaguer. *Viaje a Tierra Santa en la primavera de 1888*, por D. Angel Barcía Pavón». *Las Provincias* (2-VI-1889).

89. «Juegos Florales de Lo Rat Penat». *Las Provincias* (24-VII-1889); i *Almanaque «Las Provincias» para 1890*, València, 1889, p. 193-195.

90. *Flors d'enguany*. València, 1897, p. 201-208.

91. «Poesías de mosén Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (24-XII-1889).

92. BLASCO IBÁÑEZ, Vicente. «Curros Enríquez y su libro», pròleg a CURROS ENRÍQUEZ, Manuel. *Aires de mi tierra*, «poesías gallegas traducidas en verso castellano por Constantino Llombart». Madrid-Valencia, 1892, p. IX-XI.

L'any 1893 Llorente coincidí amb Verdaguer en dues ocasions més: primer, als Jocs Florals de Barcelona;⁹³ i després, finalitzades les festes de Ripoll, al Santuari de la Gleva.⁹⁴ L'última ocasió que tenim constància que l'escriptor valencià s'entrevistà amb Verdaguer remet a juliol de 1895, a la jornada en què Llorente el visità al pis del carrer de Portaferriassa, de Barcelona.⁹⁵ Tot i ignorar-ne els motius, és molt probable que, en aquell moment, el valencià pensara que la situació perquè travessava l'autor de *L'Atlàntida* no era gens satisfactòria. De fet, dotze dies després, *Las Provincias* explicà que Verdaguer «se halla en un estado triste de todos modos, sea cualquiera la apreciación que merezca a los que saben algo de sus causas»; ja que, «suponiendo que tiene algo perturbadas las facultades intelectuales, se le han suspendido las licencias para celebrar el sacrificio de la misa».⁹⁶

Durant el mes de novembre de 1895 Verdaguer rebé cartes d'ànim i de suport de diversos escriptors valencians, com ara Josep Bodria i Antoni Palanca. La més significativa d'elles, però, fou la que el dia 23 li remeteren una vintena de valencians que s'autoqualificaven com a «admiradors y companys» seus, i en què podia llegir-se que «may deixa Deu que'l just estiga confundit per sempre, y celebrem vore el seus llores reverdits».⁹⁷

Llorente, a través de *Las Provincias*, tractà d'una manera extremadament prudent i atenta la «crisi» que a partir de l'estiu de 1895 afectà Verdaguer. D'aquesta manera, el 4 de novembre informà de la redacció d'un «extensísimo y razonado dictamen [...] opinando que la inteligencia del poeta Jacinto Verdaguer funciona con normalidad, atesorando elevadísimos sentimientos»;⁹⁸ i tres dies després hi

Diversos fragments d'aquest pròleg foren traduïts al valencià i publicats a: M[ARTÍNEZ] F[ERRANDO], E[rnest]. «Repúblicas literarias d'Ibèria. Galicia i València. Curros Enríquez, Blasco Ibáñez i Llombart». *La República de les Lletres* 3, València, gener-febrer de 1935, p. 19-22.

93. VALENTINO. «Los Juegos Florales de Barcelona». *Las Provincias* (11 i 14-V-1893).

94. VALENTINO. «Santa María de Ripoll». *Las Provincias* (9-VII-1893).

95. VALENTINO. «Desde Barcelona. Cartas a vuela pluma». *Las Provincias* (30-VII-1895).

96. «Mosén Jacinto Verdaguer», *Las Provincias* (11-VIII-1895).

97. Carta 1.158: *Epistolari de Jacint Verdaguer*, vol. IX. Barcelona: Barcino, 1986, p. 169.

98. «Mosén Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (4-XI-1895).

reproduí la poesia «A mos defensors».⁹⁹ En els mesos posteriors, hi publicà noves informacions sobre el precari estat perquè travessava mossén Cinto, i desitjà «que tuviera término satisfactorio la extraña y deplorable situación en que se encuentra el insigne autor de *La Atlántida*».¹⁰⁰ Fins que l'11 de febrer de 1898, i sota l'epígraf «Jacinto Verdaguer, rehabilitado», hi reproduí la carta en què el «pagès vigatà» s'adreçava al bisbe de Vic per a demanar-li perdó;¹⁰¹ i el 27 una nova nota en què hom certificava el final de l'«afer Verdaguer», i el seu nomenament com a beneficiat de la parròquia de la Mare de Déu de Betlem, de Barcelona.¹⁰²

Des de 1892 fins a l'òbit de l'autor de *Canigó*, *Las Provincias* reproduí, si més no, una vintena de poemes verdaguerians, i dues composicions valencianes de Bodria¹⁰³ i de Pastor Aicart¹⁰⁴ dedicades «a Verdaguer». Així mateix, hi ressenyà l'aparició de cinc llibres del de Folgueroles: *Sant Francesc*,¹⁰⁵ *Flors del calvari*,¹⁰⁶ *Jesús infant*,¹⁰⁷ *Santa Eulària*¹⁰⁸ i *Aires del Montseny*.¹⁰⁹

Arribat l'any 1902, el renom i l'estima que Verdaguer gaudia als marges del riu Túria eren tants i tan grans, que la cobertura i l'atenció que la premsa valenciana dispensà a la seua malaltia i posterior defunció no coneixien precedent entre nosaltres. Les notícies

99. *Las Provincias* (7-XI-1895). La poesia s'encapçala del següent text: «Estos versos, escritos ahora por el insigne autor de *L'Atlántida*, están dedicados a los médicos que han informado sobre su estado mental, declarando que no está loco».

100. «El poeta Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (24-VII-1897).

101. «Jacinto Verdaguer, rehabilitado». *Las Provincias* (11-II-1898).

102. «Mossén Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (27-II-1898).

103. BODRIA, Josep. «A Mossén Jacinto Verdaguer, ab motiu de la publicació de son llibre *Flors del Calvari*». *Las Provincias* (24-XII-1895).

104. PASTOR AICART, Juan B. «A mon benvolgut amich Mosén Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (31-XII-1895).

105. «Un libro nuevo cada día. *Sant Francesc*, poema de mossén Jacinto Verdaguer. Barcelona». *Las Provincias* (11-X-1895).

106. «Un libro nuevo cada día. *Flors del Calvari. Llibre de consols*, per Mossén Jacinto Verdaguer. Barcelona». *Las Provincias* (18-XII-1895).

107. «Un libro nuevo cada día. *Jesús infant*, per Mossén Jacinto Verdaguer. Barcelona». *Las Provincias* (28-XII-1895).

108. «Literatura catalana. *Santa Eulària*. Poema de doce cantos y en variedad de metros, del presbítero mosén Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (7-III-1898).

109. VALENTINO, «De re literaria. *Ayres del Montseny*, poesies de mosén Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (27-IX-1901).

començaren a aparéixer a *Las Provincias* el 19 de maig: un breu teletip anunciava que Verdaguer havia sigut traslladat a Vallvidrera, ja que «se cree que los aires puros del monte han de aliviarle».¹¹⁰ Deu dies més tard, un comunicat indicava que les noves rebudes des de Vallvidrera «son desconsoladoras y han causado honda pena»; i que, «en vista de estas noticias, hoy han marchado a ver a Verdaguer muchísimas personas».¹¹¹ El 8 de juny el diari de Llorente s'hi mostrava alarmat i contundent.¹¹² I l'endemà publicava una nota datada a Barcelona tres dies abans en què s'explicava que Verdaguer havia fet portar davant seu tots els manuscrits inèdits, i havia ordenat que foren estripades, en «pedazos muy chicos»,¹¹³ aquelles obres que no desitjava que foren llegides.

Preveient que el pitjor era a punt d'arribar, l'11 de juny Llorente reproduí la semblança del «pagès vigatà» que en juliol de 1881 ell mateix havia escrit i publicat.¹¹⁴ Finalment, l'endemà dia 12, *Las Provincias* anuncià la mort de Verdaguer, esdevinguda dos dies abans a Vallvidrera, i començà a donar detalls «del profundo y general duelo que ha producido en Barcelona».¹¹⁵ La informació sobre l'enterrament i els actes de reconeixement i d'homenatge hi continuà succeint-se en els dies següents.¹¹⁶

I no sols al diari de Llorente. També d'altres periòdics valencians es feren ressò, tot i que en menor mesura, del traspàs del català. Així,

110. «Mosén Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (19-V-1902).

111. «El poeta Verdaguer». *Las Provincias* (29-V-1902).

112. «El poeta Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (8-VI-1902).

113. «El poeta Verdaguer. Su testamento literario». *Las Provincias* (9-VI-1902).

114. VALENTINO, «Mosén Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (11-VI-1902).

115. «La muerte de Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (12-VI-1902).

116. «La muerte de Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (13-VI-1902); «Entierro de Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (14-VI-1902); «Entierro de Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (15-VI-1902); «La gran cruz de Verdaguer». *Las Provincias* (16-VI-1902); «Por mosén Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (18-VI-1902); «Trabajos inéditos de Verdaguer». *Las Provincias* (19-VI-1902); i «Homenaje a Verdaguer». *Las Provincias* (22-VI-1902).

tant *El Mercantil Valenciano*¹¹⁷ com *El Pueblo*¹¹⁸ divulgaren, mitjançant breus notes d'agència, aspectes de la defunció i el sepeli de Verdaguer. El més destacat de tot el que publicaren aquells dos diaris fou l'article que el 14 de juny aparegué al republicà *El Pueblo*, en què Robert Castrovido criticava tots aquells que havien «crucificat» al poeta català en vida, als que l'havien «perseguido, difamado, preso y declarado loco». De passada, això li permetia arremetre contra l'estament clerical, que era una activitat que els blasquistes portaven a terme amb gran assiduitat, destresa i complaença: «Verdaguer —deia— no pasó de cura de misa y olla, donde hay tanto obispo cerril, tanto canónigo bozal y tanto párroco de uñas largas y corto cacumen».¹¹⁹ La condició «proletària» de Verdaguer i el fet d'haver sigut «víctima» de la jerarquia el feien simpàtic als ulls dels blasquistes, coneguts anticlericals i antirenaixencistes.

Durant les jornades posteriors a la defunció *Las Provincias* reproduí noves composicions del «pagès vigatà», entre elles les que denominà «Primeros y últimos versos de Mossén Jacinto Verdaguer».¹²⁰ Així mateix, hi aparegueren dos poemes de condol dels valencians Josep Maria de la Torre¹²¹ i Josep Bodria.¹²² I l'any 1903 dues composicions líriques més adreçades a Verdaguer i signades novament per Bodria, que acrediten l'admiració i l'estima que aquest poeta li professà.¹²³ Com no podia ser d'una altra manera, també Llorente li dedicà un nou poema titulat «En la mort de Verdaguer», que veié la llum mesos després al *Nou llibret de versos* (1902).¹²⁴

117. *El Mercantil Valenciano* publicà notícies referents a la mort, l'enterrament i la proposta nascuda al si de l'Ajuntament de Barcelona de dedicar-li un carrer i erigir-li un monument els dies 11, 12, 13, 14 i 18 de juny de 1902.

118. *El Pueblo*, per la seua part, ho féu els dies 10, 11, 12, 13 i 15 de juny de 1902.

119. CASTROVIDO, Roberto. «La cruz de Verdaguer». *El Pueblo* (14-VI-1902).

120. *Las Provincias* (8-VII-1902).

121. DE LA TORRE, J. M., «¡Verdaguer!». *Las Provincias* (13-VI-1902).

122. BODRIA, Joseph. «En la mort de mossén Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (14-VI-1902).

123. «Davant la tomba de Mossén Jacinto». *Las Provincias* (3-VII-1903); i «Testament a la memòria del eminent poeta Jacinto Verdaguer». *Las Provincias* (26-VIII-1903).

124. En l'edició que de la *Poesia valenciana completa* de Llorente es publicà a València en 1983, Lluís Guarner hi afegí la següent nota: «Les tres quartetes de

A banda de totes aquestes poesies, durant els anys 1903 i 1904 encara és possible trobar tres noves referències verdaguerianes al diari de Llorente: l'acord que, amb motiu del primer aniversari de la mort, prengué la Diputació de Barcelona «de erigirle un monumento, costeado por suscripción pública»;¹²⁵ el trasllat que en juliol de 1903 es féu de les restes mortals del poeta «desde la sepultura provisional a la definitiva»;¹²⁶ i l'aparició d'una obra pòstuma titulada *Eucarístiques*.¹²⁷ Finalment, cal afegir que els actes d'homenatge a Verdaguer que tingueren lloc el 8 de maig de 1908 a Folgueroles comptaren amb la presència de dos valencians: Teodor Llorente i el seu fill homònim, Teodor Llorente Falcó.¹²⁸

La fraternal estima de què, durant els darrers anys del segle XIX, s'havia fet mereixedor Verdaguer entre els escriptors valencians continuà viva amb el pas de les dècades, i es transmeté a les generacions posteriors. Així, la seua influència lírica, patent a la major part dels poetes valencians del primer terç del segle XX, es féu més evident si cap en el cas de dos capellans poetes: el benassalenc Joaquim Garcia Girona (1867 – 1928), que en abril de 1905, quan ja tenia en ment la redacció del poema èpic *Seidia* (1920), escrivia al seu amic mossén Alcover assegurant-li que s'havia «capficat en que'l nòstre Maestrat y Plana de Castelló, capsalera del Reyne de Valencia, tinguen sa llegenda, son petit Canigó»;¹²⁹ i el beniooper Francesc Martínez Miret (1901 – 1936), que estudià al Seminari de Vic, cosa que li permeté amerar-se de la lírica i l'esperit verdaguerians.¹³⁰

“En la mort de Verdaguer” van ser escrites per Llorente en 1902, en assabentar-se de la mort del seu amic, el gran poeta català Jacint Verdaguer», p. 498.

125. «En honor de Verdaguer». *Las Provincias* (19-VI-1903).

126. «Mossén Jacinto Verdaguer. Traslado de sus restos mortales». *Las Provincias* (7-VII-1903). També cal destacar que, segons el diari, acudí a presenciar la cerimònia «un numeroso público, en el cual estaban representadas todas las clases sociales».

127. «*Eucarístiques*, obra pòstuma de Jacinto Verdaguer. Barcelona». *Las Provincias* (17-VI-1904).

128. ROCA RICART, Rafael. «Teodor Llorente i l'homenatge a Jacint Verdaguer (1908)». Dins: *Miscel·lània Ricard Torrents. Scientiae patriae impendere vitam*. Vic: Eumo Editorial, 2007, p. 475-483.

129. Citat per: PÉREZ, Òscar. «Estudi preliminar». Dins: GARCIA GIRONA, Joaquim. *Seidia. Poema valencià del principi de la Reconquesta*. València: Saó, 2000, p. XXXV.

130. Al respecte, vegeu: GARCIA GARCIA, Antoni. «Estudi introductori».

De la mateixa manera, cal interpretar també com a mostres d'admiració cap a l'home i el poeta l'article que sobre la presència de Verdaguer en els Jocs Florals de València publicà Teodor Llorente Falcó en setembre de 1918;¹³¹ i la «monumental» corona de llorer que en juliol de 1930 un grup de ratpenatistes diposità als peus del monument a Verdaguer de Barcelona.¹³² Aquest darrer no fou, però, l'únic acte d'homenatge al «pagès vigatà» que aquell any hi practicaren els valencians. Tal com recordaria en la conferència que dictà a l'Ateneu de Barcelona amb motiu del centenari del naixement de Verdaguer, en 1930 Lluís Guarner hi havia llegit una poesia en honor del poeta de Folgueroles. Així ho recordava ell mateix l'1 de maig de 1945:

Vull aportar, amb tot el fervor del que sóc capaç, la flor dels meus estudis bibliogràfics sobre l'obra de Verdaguer, el record de la qual, la poesia de la qual, van tan íntimament lligats als meus estudis literaris i encara a la meua vida mateixa. Moria el poeta l'any que jo vaig venir a la vida, i en la seva obra fou per a mi la revelació total de la bellesa poètica en els meus anys adolescents. La seva constant lectura i el seu estudi afectuós van anar forjant en mi una admiració tan intensa, que aviat va haver de transformar-se en afecte, passant, sense esforç, del cervell al cor. I encara us he d'agrair més: l'haver designat aquest lloc, en el qual, en 1930, i en representació de la meua València, vaig haver de llegir —fruit dels meus albors literaris— un pobre poema meu en honor del gloriós poeta, en sessió per a mi memorable.¹³³

Amb aquell poema, publicat quinze anys després a la revista universitària *Mediterráneo*,¹³⁴ Lluís Guarner se sumava a una llarga tradició valenciana que com hem vist s'inicià en 1886, que consistia a dedicar composicions líriques d'homenatge a Verdaguer, i que pos-

Dins: MIRET, Francesc. *Esclats poètics*. Oliva: CEIC Alfons el Vell, 1987, p. 11-36.

131. LLORENTE FALCÓ, Teodor. *loc. cit.*, p. 26-28.

132. «Lo Rat-Penat». *Almanaque «Las Provincias» para 1931*, València, 1930, p. 422.

133. Citat per: MILLÓN, Joan Antoni. *loc. cit.*, p. 552.

134. GUARNER, Lluís. «La ofrena de València a mossén Jacint Verdaguer». *Mediterráneo. Guión de Literatura*, núm. 9-11, València, 1945, p. 59-60.

teriorment encara fou secundada per d'altres poetes valencians, com ara Xavier Casp¹³⁵ i el castellonenc Bernat Artola i Tomàs.¹³⁶

Per últim, cal assenyalar que tant en 1945¹³⁷ com en 2002¹³⁸ València organitzà, respectivament, actes de record dels centenaris del naixement i de la defunció del poeta nacional de Catalunya amb afecte, entusiasme i, sovint, enmig d'un ambient social hostil i sense suport institucional. I que, en resum, podem afirmar que, al llarg de més de cent anys, la contribució valenciana al coneixement i la divulgació de l'obra de Verdaguer ha sigut sempre decidida i de vegades excelsa.

Abans de finalitzar, permeteu-me que, modestament, afirme també que la filiació que alguns estudiosos valencians mantenim amb la Societat Verdaguer i la celebració d'aquestes mateixes III Jornades d'Intercanvi Cultural, tan joiosament preparades i esperades, no són sinó un reflex més de l'admiració que a través del temps, amb el cervell i amb el cor —tal com deia Lluís Guarner—, els valencians hem manifestat sempre per la lírica i la biografia de Jacint Verdaguer. Un xicotet gest de continuïtat de la conseqüent relació d'estima i d'amistat que els protagonistes de la Renaixença valenciana mantingueren amb el poeta de Folgueroles. I un signe d'agraïment per l'enorme aportació que, amb la seua obra, Verdaguer realitzà a la llengua i la literatura que compartim catalans, balears i valencians.

135. CASP, Xavier. «A mossén Jacint Verdaguer». *Mediterráneo. Guión de Literatura*, núm. 9-11, València, 1945, p. 52.

136. ARTOLA TOMÀS, Bernat. «Goigs, per mossén Cinto Verdaguer». *Mediterráneo. Guión de Literatura*, núm. 9-11, València, 1945, p. 47-50.

137. ROCA RICART, Rafael. «La commemoració del centenari del naixement de Jacint Verdaguer a València (1945)». *Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 14 (2006), p. 455-473; i SOLDEVILA I BALART, Llorenç. «Contribució a l'estudi de les commemoracions verdaguerianes de 1945 als Països Catalans». Dins: *Miscel·lània Ricard Torrents. Scientiae patriae impendere vitam*. Vic: Eumo Editorial, 2007, p. 529-547.

138. A banda dels diversos articles periodístics que s'hi publicaren, els Premis Octubre de 2002 dedicaren un dels seus congressos a commemorar el centenari de la defunció de Verdaguer.